

Voordracht CDA- PPP (Praktische Politieke Philosophie)

Pieter Jan Dijkman

Huize Groenberg, Oirschot

2 december 2014

Een herwaardering van het christelijke verhaal voor de politiek

Het christelijke belemmert de politiek niet, maar maakt haar juist mogelijk en *waardevol*

Inleiding

Is er toekomst voor christelijk geïnspireerde politiek? In elke periode van electoraal verval van christelijke partijen komt deze vraag aan de orde. De dwarse socialistische politicus Jacques de Kadt zei in de jaren vijftig al eens tegen zijn christendemocratische tegenspelers in het parlement: 'Dat zaakje van u zakt in elkaar.' Hij voorspelde de onvermijdelijke, onherroepelijk ondergang van het 'politieke christendom'. In de jaren zeventig gebeurde hetzelfde. 'Sterven in elkaars armen' heette het, toen ARP, KVP en CHU fuseerden. In 1994 was hetzelfde te beluisteren en ook sinds 2010 en 2012 horen we dat de christendemocratie geen toekomst meer heeft.

Onheils- en ondergangsprofeten melden zich steevast na een verkiezingsnederlaag van het CDA. Maar het blijkt telkens net even iets anders te lopen. De christendemocratie heeft getoond over een verbluffende inhoudelijke veerkracht te beschikken. Telkens als het einde werd aangezegd, volgde vroeger of later een weer even verbluffend herstel.

Dat neemt niet weg dat er niet een aantal serieuze vragen op tafel ligt. Hoe moeten we christelijk geïnspireerde politiek verstaan? Hoe geven we nu precies vorm aan de verhouding tussen het christelijke en het politieke. Hoe kunnen we een waardevolle politiek, vanuit die christelijke traditie, bedrijven?

Vanavond zullen we met elkaar stil staan over de vraag hoe het CDA waardevolle politiek kan bedrijven. Ik heb daar allerlei gedachten bij, maar ik zou vanavond graag het verhaal wat willen toespitsen op de verhouding tussen het christelijke en het politieke. Ik denk namelijk dat **waardevolle politiek voor het CDA begint met een duidelijk zicht op de waarde van de christelijke traditie. De moraal moet wel ergens in geworteld zijn. Of anders gezegd: geen moraal zonder verhaal.**

Ik wil zo eerst ingaan op de oorzaken van een zekere verlegenheid die ik constateer om het christelijke met het politieke te laten verhouden. Vervolgens zal ik stil staan bij het fenomeen secularisatie; ik denk dat we ons niet moeten blindstaren op het fenomeen van secularisatie. Dan zal ik ingaan op de instrumentalisering van de politiek. Ten slotte gaan we op zoek naar een evenwichtige verhouding tussen het christelijke en de politiek en de mogelijkheden die deze tijd geeft om het christelijke in te brengen in het politieke domein. In de discussie kunnen we dan nog wel iets meer inzoomen op de vraag hoe een nieuwe CDA-waardeagenda er precies uit zou kunnen zien.

Mijn stelling is dat er toekomst is voor christelijke of christendemocratische politiek, maar dan moeten we niet meegaan in de toenemende instrumentalisering van de politiek en dan moeten we christelijke politiek op een andere manier opvatten dan dat we tot nu toe hebben gedaan. Ik pleit voor **christelijke politiek als een sociale praktijk, een heilzame manier**

van goed en vreedzaam samenleven met elkaar. Het gaat er dan niet om een moeizame discussie aan te gaan over de normatieve vraag wat christelijke politiek is, het gaat dan ook niet om de vraag ‘meer of minder’ C voor het CDA, maar het gaat er veelmeer om op een natuurlijke manier waarden uit de christelijke traditie te verbinden met de stijl van politiek bedrijven en met urgente politieke thema’s. Het christelijke belemmert de politiek niet, maar maakt haar juist mogelijk en waardevol.

Ik merk nog op dat ik gebruik maak van het begrip ‘christelijke politiek’. Liever spreek ik, zoals de meeste CDA’ers, van ‘christendemocratische politiek’. Maar het gaat me nu om het christelijke element in de politiek. Gemakshalve en voor de duidelijkheid hanteer ik dan ook de term ‘christelijke politiek’. En ik merk daarbij ook op dat het voor mij een vanzelfsprekendheid is dat als ik spreek over christelijke politiek, dat ik daarmee niet pleit voor een partij van christenen voor christenen. **Terecht heeft het CDA altijd de wens uitgesproken een brede volkspartij te zijn – een partij die mensen aan zich wil binden afkomstig uit alle lagen, rangen en standen en van verschillende religieuze of niet-religieuze groeperingen.** Nee, het gaat mij er om juist een brug te slaan tussen seculiere burgers en burgers die religieus geïnspireerd zijn. De publieke waarde van het christendom heeft eenvoudigweg een universele strekking.

Oorzaken verlegenheid

Goede politiek beweegt zich altijd in het spanningsveld van enerzijds compromissen sluiten en kansen pakken, en aan de andere kant het hoge ideaal vasthouden. **Tussen de christelijk geloof en de politiek bestaat in zekere zin per definitie altijd een zekere spanning.** Eenvoudigweg omdat er een spanning bestaat tussen macht en moraal. Mensen verlangen naar macht. Naar zelfrealisatie, voortbestaan en het vergroten van de eigen mogelijkheden. Dat verlangen is sterk, maar wordt tegelijk aan alle kanten ingedamd. Als individuele mensen beschikken we over een geweten, we kunnen elkaar in de ogen kijken, we kennen berouw en vergeving. We kunnen ons laten leiden door liefde; we zijn – kortom – *moral*. En die twee zielen – zowel de hang naar macht als het morele – in de mens botsen.

Die spanning tussen macht en moraal hoeft niet problematisch te zijn. Sterker, ik denk dat het zinvol kan zijn om voluit in die spanning te staan. Reinhold Niebuhr noemde dat ‘christen-realisme’: in de modder staan, en tegelijkertijd je idealen houden. Niebuhr wilde in die spanning staan, omdat hij beseftte dat het christelijke ideaal te mooi, te groot is om een-op-een te verbinden met de modderige politieke praktijk. Bovendien verlies je dan een kerngegeven uit het christelijk geloof uit het oog, namelijk dat God uiteindelijk recht doet, en dat hij zijn Koninkrijk vestigt. Niet wij. Dat wil echter niet zeggen dat wij ons niet op die horizon moeten richten - zo veel wij kleine mensen kunnen. Zonder idealen dreigt in de samenleving pragmatisme, het simpele recht van de sterkste, en zelfs tirannie. De vraag is alleen of er nog sprake is van die spanning tussen het christelijk geloof en de politiek, tussen macht en moraal.

In het CDA bestaat momenteel een zekere verlegenheid rondom christelijke politiek, rondom onze eigen christelijke traditie. Het formele standpunt is dat de christelijke traditie buitengewoon behulpzaam is om uit te leggen wat wij bedoelen met noties als solidariteit en rentmeesterschap. Maar intussen voelen we een steeds grotere verlegenheid met christelijke politiek; we weten eigenlijk niet meer zo goed wat we aan moeten met christelijke politiek, we weten niet goed waar ze toe dient, welke meerwaarde ze heeft.

Waarom dat ongemak met de christelijke traditie? In de eerste plaats heeft het te maken met onze eigen verlegenheid: het lukt ons nauwelijks om de humanistische en christelijke bronnen van de westerse cultuur en democratische rechtsstaat helder te benoemen, vermoedelijk omdat we ons zelf langzaam hebben losgezongen van deze bronnen. Ja, natuurlijk, we zeggen dapper dat de christelijke traditie ons ‘inspiratie’ biedt en behulpzaam kan zijn om uit te leggen wat we bedoelen met noties als gerechtigheid en solidariteit. Maar een stapje verder gaan, en uitleggen welke betekenis de christelijke traditie precies heeft gehad en kan hebben bij de invulling van deze begrippen, kunnen of willen we niet. De weg Ad Fontes, naar de bronnen, zoals Erasmus het uitdrukte, is voor ons moeilijk te maken.

Het ongemak zegt in de tweede plaats iets over de staat van de Nederlandse samenleving. In een ontspannen maatschappij zou het mogelijk moeten zijn om vrijuit te spreken over wat men beschouwt als de diepste bronnen van de eigen cultuur en van het eigen handelen daarbinnen. Dan durven we elkaar indringende vragen te stellen over de subcultuur – religieus of niet-religieus – waarin we geworteld zijn en die van invloed is op onze politieke standpuntbepaling. Daarmee zou alleen maar worden bevestigd dat verschillende culturen en religies aanwezig mogen zijn in het publieke domein en dat dit publieke domein in belangrijke mate bestaat dankzij de verschillende visies erop. Ik constateer gewoonweg dat het spreken over onze diepste bronnen alleen al een kramp oplevert.

Daarbij aansluitend: ons ongemak komt, in de derde plaats, voort uit een toenemende ‘instrumentalisering’, of depolitisering, van de overheid en de staat. Sinds de jaren zeventig ontleent de overheid haar gezag aan het garanderen van de welvaart en de voorzieningen van de verzorgingsstaat, zoals Habermas al heeft aangetoond. Dat uit zich in bijvoorbeeld in het blinde geloof in economische vooruitgang en daarmee gepaard gaande processen als rationalisering, technocratisering en schaalvergroting. Het uit zich ook in een radicaal omhelzen van de globalisering en internationalisering. En het uit zich in het geloof dat burgers door individualisering, secularisering en ontzuiling los zullen komen van de oude zuilen, om als zelfstandige en rationeel handelende wezens hun politieke toekomst uit te stippelen. CDA-leden lijken soms, zij het verhuuld of op een andere wijze, te gemakkelijk mee te gaan in de instrumentalisering van de overheid en politiek met het oog op in hun ogen belangrijke waarden. Op het moment dat je politiek alleen kunt opvatten als een kwestie van middelen, maatregelen, wetten en regels, dan vergeet je dus het eigen, ‘immateriële’ geluid te laten horen, dat politiek meer is dan koopkrachtplaatsje, dat politiek meer is dan het huishoudboekje op orde brengen.

Secularisatie als dwaalspoor

De grootste gemene deler in deze drie oorzaken van ons ongemak is natuurlijk de secularisatie. Daarmee is de tragedie van de christelijke politiek ook en vooral de tragedie van de kerken. De kerken zelf vertonen in sommige steden en dorpen een neergang, een daling van het aantal leden.

Toch is secularisatie niet het juiste paradigma, het moet wat mij betreft niet leidend zijn voor ons politiek handelen. Ik zal proberen uit te leggen waarom. Dat christenen een minderheid zijn geworden, en lang niet allemaal CDA, ChristenUnie of SGP stemmen, maakt voor de inhoudelijke vraag wat christelijke of christendemocratische politiek inhoudt niet zoveel uit. Laten we alsjeblieft niet in de verleiding komen om te zeggen: nu zijn we met zo weinigen, laten we de definitie van ‘christelijk’ dan maar wat oprekken.

Daarbij komt dat het theologisch gezien onverteerbaar zou zijn om in een negatief getoonzet verhaal van secularisatie en ontkerkelijkheid te blijven hangen. De christelijke gemeenschap, en datzelfde geldt voor organen die zich verbonden weten met die gemeenschap, hebben terecht altijd een boodschap van hoop willen verkondigen. Groen van Prinsterer schreef al eens: 'Lijdzaamheid past den Christen, doch, waar de gelegenheid tot werken bestaat, past lijdelijkheid hem niet.' Zorgen over secularisatie zijn te billijken, maar fatalisme zou onverteerbaar zijn, omdat iedere oproep tot zorg en verantwoordelijkheid voor een beter 'ik' en een betere samenleving dan wordt gesmoord. De christelijke traditie is voor alles een traditie die gestalte krijgt door de hoop.

En historisch is het ook onjuist om te blijven hangen in een treurniswekkend beeld van een alles om zich heen grijpende secularisatie. Natuurlijk is sprake van secularisatie als ze wordt opgevat als ontkerkelijkheid, al begon die ontkerkelijkheid reeds in de jaren twintig en dertig, en niet pas in de jaren zestig, zoals zo vaak wordt verondersteld. Maar er is veel meer over te zeggen. Er was in de periode van 1850 tot 1950 simpelweg sprake een bloeiperiode. Voor 1850 was Nederland niet zo christelijk als vaak wordt verondersteld. Vanaf 1850 verkeerden we in een luxe positie. De christelijke traditie was zozeer onderdeel van het publieke domein – dat was een unieke situatie, en dat vergeten we wel eens.

Terecht verschijnen er de laatste tijd verschillende studies die aantonen dat we in een transformatiefase zitten. **Er is niet zozeer sprake van een verdwijning van religie, maar veelmeer van een transformatie: religie neemt een andere verschijningsvorm aan.** Ze manifesteert zich niet meer zozeer in een collectieve kerkgang, maar veelmeer op het individuele niveau. Charles Taylor heeft gesteld dat er niet zozeer sprake is van geloof of ongeloof, maar van een rijk scala aan religieuze en niet-religieuze posities, waartussen mensen zich al zoekend en twijfelend bewegen. In Nederland heeft Gabriël van den Brink in zijn omvangrijke studie *De Lage Landen en het hogere* op deze veranderende vorm van religie gewezen. De uitingsvormen van het heilige zijn veranderd, constateert Van den Brink, maar niettemin vormen voor een grote groep Nederlanders in de huidige maatschappij nog steeds de traditionele geestelijke, voorheen door kerken bemiddelde waarden een bron van inspiratie, zowel bij het leiden van hun persoonlijk leven als bij hun inzet voor anderen en de publieke zaak.

Deze benadering is geen ontkenning van secularisatie zoals dat klassiek werd geïnterpreteerd: als ontkerkelijkheid en als verdwijning van religie uit het publieke leven. In die zin is er wel degelijk sprake van een secularisering. Maar ook al is sprake van minder kerkelijkheid, Nederlanders zijn niet helemaal van God los. Zij blijven zoeken naar datgene wat heilig voor hen is, laten zich niet zelden in en aan de randen van de kerk aanspreken door de figuur van Christus zoals deze zich in het evangelie openbaart. Als wij in deze lijn het christendom en de kerk beschouwen als een interpretatie- en communicatiegemeenschap (Habermas) die al eeuwen de hoop op een nieuwe wereld en dus het engagement van mensen in leven houdt, houdt dit tegelijk in dat zij een tegengif tegen cynisme vormen en een vrijplaats zijn voor een gesprek over wat heilig is en heilig maakt.

Secularisatie is, kortom, geen overtuigende verklaring voor de daling van het aantal zetels van christelijke partijen. Een andere verklaring is plausibeler. Politicologen hebben overtuigend aangetoond dat het verlies van de christelijke partijen, met name van het CDA, niet ligt aan een daling van het aantal kerkleden in Nederland, maar aan het feit dat steeds minder kerkleden op christelijke partijen stemmen. Veel mensen die gelovig zijn, willen best vanuit

hun geloofsovertuiging willen stemmen, maar dan moet wel duidelijk zijn dat de politici aansluiten bij datgene wat zij vanuit hun geloof van belang vinden. Dat is een groter, hardnekkiger probleem voor de christelijke politiek: het gebrek aan een urgente boodschap, aan een langetermijnperspectief, aan een verhaal dat hoop voedt en daardoor grenzen overstijgt. Feitelijk is dit niet alleen een probleem van de christelijke politiek, maar van de gehele politiek.

De instrumentalisering van de politiek

De politiek in het algemeen is aan een toenemende instrumentalisering onderhevig geraakt: een proces waarin idealen als instrument werden gezien om kiezers te trekken zonder dat deze werden herleid tot de fundamentele levensopties van mensen.

In de politieke praktijk blijkt die instrumentalisering uit twee veelbeproefde strategieën. Bij de eerste strategie wordt de eigen overtuiging verstopt achter een nevel van feiten en statistieken. In plaats van te spreken over de vraag wat voor type zorg we willen en verontwaardigd te zijn over een gebrek aan solidariteit en soliditeit, spreken politici over onverantwoord stijgende zorgkosten, ondersteund met grafieken en tabellen. Een tweede strategie is het beroep op ‘de burgers in het land’. In dat geval gaat de eigen overtuiging op in het belang van de portemonnee en de individuele behoeften van burgers. Het is de strategie om de feitelijke morele pluraliteit te omzeilen door aan te sluiten bij de wensen van ‘het volk’, dat wordt voorgesteld als ondeelbaar en moreel zuiver tegenover een perverse ‘politieke elite’. Het is de strategie van de politicus van het type ‘u vraagt, wij draaien’.

Deze instrumentalisering van de politiek lijkt ergens in de jaren zestig te zijn ontstaan. Voor de Tweede Wereldoorlog waren politieke partijen de uitdrukking van wat er in bepaalde bevolkingsgroepen leefde. Er waren eerst katholieken, gereformeerden en socialisten. Vervolgens organiseerden deze mensen zich ook politiek en dan vormden hun wereld-, mens- en godsbeeld de basis voor hun maatschappijvisie, die verankerd werd in politieke programma's. Na de oorlog kwamen deze programma's zelf echter steeds meer centraal te staan. Het ideaal voor de politicus werd toen dat iedereen die zich in het programma herkende op de betreffende partij zou stemmen, en daardoor kwamen de idealen en waarden die in de programma's van de christelijke partijen werden verbeeld min of meer los te staan van het gelovige wereld- en mensbeeld. Vanaf de tweede helft van de jaren zestig werden partijen wat ze waren gaan denken te moeten zijn: aanbieders op een vrije markt van waarden en idealen. Gezag ontleenden ze voortaan vooral aan het garanderen van welvaart en de arrangementen van de verzorgingsstaat en aan processen als rationalisering, technocratisering en schaalvergroting.

Achter deze instrumentalisering schuilt natuurlijk een denkbeweging die al veel oudere papieren heeft: het utilitarisme, het idee, reeds in de achttiende eeuw ontwikkeld, dat de morele waarde van een handeling wordt afgemeten aan de bijdrage die deze handeling levert aan het algemeen nut. Het huidige heersende wereldbeeld, dat deels een radicalisering is van de utilitaristische traditie, is gestoeld op de volgende gedachte: de wereld is een vijandige plek en het toneel van strijd om leven mogelijk te maken. Dat wat nodig is om te leven, is schaars en de inzet van rivaliteit. Om deze strijd niet te laten eindigen in het recht van de sterkste moeten er grenzen worden gesteld aan de menselijke willekeur. De christelijk-theologische traditie laat een geheel ander perspectief zien. In die traditie is de wereld een plaats gegeven om in samenhang met God en met de medemens te leven. De oorspronkelijk door God bedoelde ordening is door de zonde verstoord. Mensen werden

vervolgens geroepen om met en voor elkaar verantwoordelijkheid te nemen, om zo het goede leven, met God en met de medemens, na te streven. Om deze roeping serieus te nemen, moet het verlangen naar een waarachtig goede leven worden gestimuleerd.

Christelijke politiek als een sociale praktijk van goed samenleven

Christelijke politiek zou zich er, tegen de instrumentalisering in, op moeten toeleggen de argumenten, visies en perspectieven te expliciteren van maatschappelijke praktijken en politieke voorstellen waarvan op goede gronden kan worden beweerd dat ze in de lijn liggen van de christelijke traditie. Geestelijke stromingen hebben een eigen verhaal, dat in de publieke ruimte resoneert en zo kunnen ze een opmaat kan vormen voor een open gesprek. En juist door afstand te houden van de heersende utilitaristische en instrumentalistische cultuur kunnen ze **ruimte scheppen voor een politieke sfeer waarin niet kortetermijnbelangen prevaleren, maar de vraag naar het werkelijk goede leven en het goede samenleven centraal staat.**

Zo'n benadering vraagt wel om een andere interpretatie van wat politiek is dan de gangbare. De meeste politieke partijen vatten politiek op als een kwestie van plannen en programma's van politici en bestuurders. **Maar vanuit het christelijke mensbeeld, waarbij mensen elkaar gegeven zijn tot verantwoordelijke wezens en de opdracht hebben om de samenleving vorm te geven, moet politiek in eerste instantie worden opgevat als een kwestie van interactie – dialoog, ontmoeten, luisteren, vertrouwen – tussen mensen die goed samenleven mogelijk maakt. In feite is dit een hele klassieke opvatting van politiek. De vroegste duidingen van begrippen als 'politika' en 'polis' verwezen naar de samenleving bij de oude Grieken. En Aristoteles noemde de mens een 'zoön politikon', een politiek dier. Daarmee bedoelde hij te zeggen dat de mens een sociaal wezen is, iemand die van nature gericht is op anderen en met anderen samen wil leven.**

Zo'n benadering, waarbij de goede maatschappelijke visies en praktijken worden geëxpliciteerd, vraagt ook om een andere uitleg van wat christelijke politiek dan soms gebruikelijk. Dikwijls wordt christelijke politiek opgevat als beginselpolitiek. Dat is een negentiende-eeuws concept, gemunt door Abraham Kuypers, en gaat uit van de gedachte dat politici het Evangelie als het ware een samenleving moeten inbreng om deze goddeloze samenleving van de ondergang te redden. In de praktijk mondt deze beginselpolitiek uit in een vorm van getuigenispolitiek.

Er kleven minstens drie bezwaren aan dat model van beginselpolitiek. In de eerste plaats wordt de taak van de politiek overschat. Het is niet aan de politiek om het Evangelie te verkondigen, dat is aan de kerk. Met de term 'christelijk' zou ik sowieso zuinig willen omgaan. Christen-zijn is volgeling van Christus willen zijn, door Hem in beslag worden genomen. In de politiek gaat het om macht, om het overtuigen op rationele gronden, om dwang soms. Het zou strijdig zijn met het aardse, tijdelijke karakter van politiek om vergaande geloofsidealen als norm aan de samenleving op te willen leggen. Een tweede bezwaar is de vooronderstelling dat de samenleving van God los is. Het christelijk perspectief maakt scherp onderscheid tussen scheepsel en zonde. De mens doet zonde, maar zijn bestaan als zodanig is geen zonde. Onze natuur is van den beginne niet zondig. Die onderscheiding tussen schepping en zonde is een van de mooie kanten van de christelijke leer: het leven mag en moet zelfs beaamd worden, mensen geven mede de schepping gestalte, en politici hebben de taak om in te spelen op al het goede dat reeds aanwezig is. Een derde bezwaar tegen

beginselpolitiek is dat de politieke opvatting die daar achter ligt, verouderd is: de politiek is niet zozeer meer de vormgever van de samenleving, zoals ze dat een eeuw geleden nog was, ze is er eerder een verlengstuk van.

De actuele uitdaging voor christelijke politieke partijen is om niet te vervallen in een vorm van deze negentiende-eeuwse vorm van beginselpolitiek, die ten diepste een getuigenispolitiek was. Tegelijkertijd moet er gewaakt worden voor een nietszeggende vorm van cultuurchristendom, waarbij het christelijke geen enkele zeggingskracht heeft. Maar hoe dan? Dat is de vraag? Hoe moeten we het christelijke en het politieke wel tot elkaar laten verhouden?

Mijn voorstel is om **christelijke geïnspireerde politiek op te vatten als een sociale praktijk, een sociale praktijk van vreedzaam en goed samenleven met elkaar**. Ik denk dat dat heel goed aansluit bij de publieke waarde van de christelijke traditie. Als je kijkt waar de publieke waarde van de christelijke traditie precies in schuilt, dan kom je toch uit op het vreedzaam en goed samenleven met elkaar. In de christelijke traditie wordt al tweeduizend jaar lang geoefend in een vorm van samenleven waarbij mensen gelijkwaardige partners zijn. Deze traditie is uiteindelijk te herleiden tot de betekenis die Paulus en Augustinus aan het woord 'agapè' hebben gegeven: 'liefde'. De christelijke liefde geeft het christendom een ongekende en universele kracht en zoekt naar het beste voor ieder: mensen behoren bemind te worden omdat zij geschapen zijn naar het beeld van God. En mensen hebben het recht en de plicht zich te ontplooiën en zij hebben de plicht om de ander, als hij kwetsbaar is geworden, als volwaardig mens te bejegenen.

Het zou zinvol zijn als partijen met de 'C' in de naam nadrukkelijk en voortdurend in gesprek zijn met deze christelijke traditie. Christelijk geïnspireerde politiek moet niet zozeer als hoogverheven beginselpolitiek worden opgevat, maar veel meer – nuchter – als een sociale praktijk van goed en vreedzaam samenleven met elkaar. Dat is de perspectiefwisseling die nodig is. In dat geval speelt christelijke politiek zich niet zozeer af vanuit het Binnenhof, of vanuit de gemeenteraadszaal. Nee, vormen van christelijke politiek vinden zich op een bepaalde in de samenleving zelf. Er is in de samenleving sprake van tal van goede initiatieven – RestoVanharte, stichting Present, Buurtzorg Nederland, de Thomashuizen. Dan hebben we het niet zozeer initiatieven die per se van het christelijk geloof getuigen, maar we hebben het wel over initiatieven die in zekere zin nauw aansluiting vinden bij de christelijke intentie van het vreedzaam en goed samenleven met elkaar. Zo bezien is de taak van christelijke politiek niet om christelijke waarden in een 'goddeloze' samenleving te implementeren, maar om vanuit een christelijke visie plaatsen aan te wijzen waar goed leven zich aandient en daarbij aan te sluiten, zonder ze over te nemen.

Dit accent op christelijke politiek als een sociale praktijk, als *politics of practice*, zoals de Duits Lutherse theoloog Bernd Wannenwetsch het in zijn *Political worship* noemt, heeft een tweeledig front. In de eerste plaats gaat het in tegen een instrumentalistische benadering van politiek en is het, als in de christendemocratische traditie, gericht op een politiek van menselijk samenleven. In de tweede plaats gaat het in tegen de privatisering en individualisering van geloof en tegen de neigingen van progressief-liberalen om geloof 'achter de voordeur' te situeren.

Uitdagingen

Hoe ziet zo'n christelijke politiek, zo'n sociale praktijk van vreedzaam en goed samenleven met elkaar, er precies uit? Ik noem vier punten:

1)

Zo'n politiek stelt het christendemocratisch mensbeeld centraal. Anders dan populistische stromingen, anders het liberalisme, anders dan de sociaaldemocraten, **gaat de christendemocratie uit van de verantwoordelijke mens**. Dat is echt een basisbeginsel in de christelijke traditie. In Genesis staat al dat de mensen geschapen zijn om met en voor elkaar verantwoordelijkheid te dragen.

Ons mensbeeld vormt de basis voor het appel dat je doet op mensen. Een mensbeeld geeft richting in wat je wilt oproepen en bevestigen bij mensen. 'Wie de *homo economicus* als mensbeeld hanteert, roept in mensen de calculator wakker – tot op zekere hoogte. Wie als mensbeeld hanteert dat mensen graag in vrede en fatsoen met anderen willen samenleven, roept ook dat in mensen wakker – tot op zekere hoogte' (Govert Buijs). Het is al een oud heel inzicht dat in een politieke orde, een *polis*, mensen uit kunnen stijgen boven het niveau van puur overleven, en op zoek gaan naar morele betekenis, een gemeenschappelijk goed nastreven, een tikkeltje boven zichzelf uit stijgen. Voor christenen in de politiek ligt daar een nobele opdracht.

Het christelijk mensbeeld laat zich niet vangen in een links-rechts-schema. Niet de staat, niet het autonome individu, maar burgers zelf zijn in eerste instantie verantwoordelijk voor het algemeen belang. Tegen die achtergrond vraagt christelijke politiek om een gevecht tegen een liberale ik-gerichte cultuur, tegen een progressief staats- en utopiedenken en tegen een politiek waarin mensen slechts instrumenten zijn.

Christendemocraten en christenen in de politiek durven vanuit hun mensbeeld andere vragen te stellen. Ze moeten steeds opnieuw de vraag inbrengen: doet deze maatregel recht aan de menselijke waardigheid? Neem de debatten in de zorg. Het gaat dikwijls louter over stijgende zorgkosten, over geld, over middelen, ondersteund met tabellen en grafieken. Maar de fundamentele vragen – wat voor type zorg willen wij precies en hoe houden we de solidariteit in stand, hoe zorgen we ervoor dat we daadwerkelijk een zorgzame samenleving hebben – worden niet gesteld. Die taak zouden christenen in de politiek op zich moeten nemen.

2)

In de tweede plaats is de betrouwbaarheid van politici heel belangrijk. Sterker, dat wordt steeds belangrijker: *Practice what you preach* is in Amerika al heel relevant. Paul Ryan loog over zijn marathontijd, hij snoepte er een uurtje vanaf, geloof ik. Het zette hem in de peilingen gelijk op achterstand. In de huidige beeldcultuur, waarin de persoon van de politicus heel belangrijk is, wordt steeds relevanter hoe betrouwbaar de politicus zelf is. De politicus moet betrouwbaar en geloofwaardig zijn: zijn levenshouding en zijn opstelling in het politieke debat moeten ervan getuigen dat hij daadwerkelijk gelooft in datgene wat hij betoogt.

Wellicht kent u die anekdote van Max Scheler, een Joods-Duitse filosoof van begin twintigste eeuw. Max Scheler schreef veel over waarden en normen. Maar op een mooie middag had zijn collegedictaat bij een prostituee laten liggen. Dat lekte uit en iemand confronteerde Scheler daarmee. Deze man zei tegen Scheler: 'Hoe kan dan dat nu: je schrijft zo veel over waarden en normen, en dan bezoek je een prostituee, dan zit er een hele grote kloof tussen je woorden en je daden.' Waarop Scheler zei: 'Ik ben als een wegwijzer; die wijst de richting aan zonder zelf in die richting te gaan.' Aardig bedacht, maar een politicus zou er nu niet meer mee weggkomen.

Imitatio – de navolging van goed gedrag – speelt al een grote rol in ons persoonlijke leven. We leren een taal, we leren omgangsvormen, culturele gewoonten door ze van anderen over te nemen, door te imiteren dus. Onze ouders en docenten spelen daarbij een veelbepalende rol. In het politieke leven kan het ook een grote rol spelen, juist in een samenleving waarin personen steeds belangrijker worden en waaraan het motto ‘Practice what you preach’ in toenemende mate belang wordt gehecht.

Een interessante gesprekspartner is voor mij Bernd Wannewetsch. Deze lutherse theoloog heeft erop gewezen dat politici in hun optredens moeten aansluiten bij de deugden uit de christelijke traditie. Hij noemt er drie. In de eerste plaats: *Luisteren*, ‘the most political of all the virtues’. Luisteren geeft uitdrukking aan een verlangen *on speaking terms* met iemand anders te komen. Luisteren maakt menselijke interactie mogelijk. Wie luistert naar een ander, opent haar hart voor de eigenheid van die ander en is bereid haar vooroordelen over die persoon opzij te schuiven. Een tweede christelijke notie zou *vertrouwen* zijn. Wat gemeenschappen nodig hebben, is niet de ‘hermeneutiek van het wantrouwen’ die in de politieke arena zo wijdverbreid is, maar een ‘hermeneutiek van vertrouwen’. *Vergeven* is de derde christelijke deugd: dat is het mogelijk maken van een nieuw begin, na geschonden vertrouwen of onzorgvuldig luisteren. Vergeving is ‘a political virtue of the first order’ omdat ze heilloze cycli van agressie en vergelding doorbreekt. Ze maakt nieuwe aandacht, nieuwe toewijding en nieuw vertrouwen tussen mensen mogelijk.

3)

Alles wat het goede samenleven bevordert, moet je voor zijn. De christelijke traditie oefent zich al tweeduizend jaar in het vreedzaam samenleven met elkaar. Voor een concrete christendemocratische agenda van de toekomst zou een centrale gedachte moeten zijn: het samenleven ook op langere termijn vitaal houden. Ik noem twee punten. In de eerste plaats: Geef ruimte aan alle initiatieven die het goede leven bevorderen.

De christendemocratie is in de negentiende eeuw ontstaan als spreekbuis van de kleine gemeenschappen die vanuit de eigen overtuiging wilde bijdrage aan de vormgeving van de samenleving. Het waren kleine initiatieven op lokaal niveau, die aansloten bij concrete noden. Pas later transformeerden ze in grootschalige, bureaucratische molochten. Nu het klassieke middenveld grotendeels is verstatelijkt, en deels meegaat in marktdenken, is een bloei te zien van nieuwe, particuliere initiatieven, van een broodfonds voor zzp’ers tot kleinschalige woonvormen voor mensen met een beperking. Mondige, goed opgeleide burgers gaan zelf wel aan de knoppen zitten als ze iets niet bevalt. Dat is het nieuwe middenveld: een beschaving die zichzelf opbouwt. Het is een nobele uitdaging om deze initiatieven alle ruimte te geven en ze niet te verstikken met bureaucratie en regels; zorg ervoor dat burgers zelf zoveel mogelijk zeggenschap hebben. De echte moraliteit moet van onderen komen, niet van de overheid. Christenen in de politiek zouden er goed aan doen om ruimte te maken voor deze initiatieven die het goede samenleven bevorderen.

Een tweede punt: ruim baan voor vrijwilligerswerk. Nu in de achterliggende decennia vrouwen eindelijk volwaardig zijn gaan deelnemen op de arbeidsmarkt, is er wel een groot reservoir aan vrijwilligerswerkers verdampt. Bovendien is de enige echte inzet voor ‘het vaderland’ aan mannelijke zijde, de militaire dienstplicht, afgeschaft. In principe wordt nu, behalve betaald werk, van niemand meer iets gevraagd. Dat is wel heel merkwaardig. Voor het eerst in de geschiedenis is het samenleven van mensen geheel ‘zorgeloos’ geworden – althans op papier. Dit is natuurlijk een illusie. Wie immers alleen al in de zorgsector verder

kijkt dan zijn neus lang is, ziet dat daar naast de betaalbaarheid binnen enkele jaren het gebrek aan arbeidskrachten het grootste probleem wordt. We kunnen niet doorgaan op de weg van ‘ontzorging’: iedereen zal de komende decennia de handen uit de mouwen moeten steken. De WMO heeft hiervoor al een eerste basis gelegd. De volgende stap in deze ontwikkeling is dat we niet alleen het betaalde werk goed verdelen, over alle leeftijden en beide seksen, maar ook het onbetaalde werk. ‘Sociale dienstverlening’ zal een vast bestanddeel van ieders leven moeten worden. Dat betekent onder meer dat het begrip ‘werkloosheid’ afgeschaft wordt: bij een uitkering hoort altijd sociale dienstverlening. Het betekent ook dat van de vitale ouderen, ook boven de 67, gevraagd wordt wekelijks een bepaald aantal uren beschikbaar te stellen voor de samenleving. Ook aan bedrijven zal gevraagd kunnen worden om maatschappelijke activiteiten te ondernemen of te ondersteunen. Een bedrijfsuitje kan heel goed een vrijwilligersproject zijn.

4)

Christendemocraten hebben de taak om te waken over ‘de fundamentele rechten van de mens’. Christelijke partijen kunnen zich niet permitteren om een spreekbuis te zijn van alleen de eigen christelijke achterban, simpelweg omdat het christendom en zijn publieke waarde een universele strekking heeft. Ze hebben het algemeen belang van een pluriforme samenleving te dienen, opdat die samenleving vreedzaam zal zijn.

Dat betekent dan ook dat christendemocraten pal zouden moeten staan voor de rechten van alle religieuze minderheden en culturele minderheden. Er is een grote neiging om noties als gelijkheid en emancipatie boven die vrijheid te plaatsen. Feitelijk is er een overgrote politieke meerderheid, die God snel uit het publieke domein wil verwijderen. De godsdienstvrijheid wordt door haar ondergeschikt gemaakt aan andere grondrechten. Denk aan de discussie over ritueel slachten. Denk aan de discussie over de onderwijsvrijheid. Denk aan de discussie over subsidie aan instellingen die alleen geloofsgenoten aannemen. De vraag is permanent hoe we de publieke ruimte een ruimte kunnen laten zijn waarin het volle mens-zijn – ongeacht geloof of ongeloof – ten volle tot uitdrukking kan komen. Daar hebben christendemocraten een opdracht.

Besluit

Voor christendemocraten is er een permanente spanning tussen ideaal en werkelijkheid, tussen het Christelijk woord en de dagelijkse politiek. En ik denk dat je die verlegenheid niet kunt oplossen, zelfs niet moet willen oplossen.

Eigenlijk is de vraag niet hoeveel christendom de huidige politiek kan verdragen. Het antwoord is namelijk tamelijk eenvoudig: niet veel. We moeten de vraag omdraaien. De vraag is hoe christendemocraten inzichtelijk kunnen maken dat de hedendaagse politiek, zoals die nu wordt gevoerd, in onze huidige situatie niet meer kan (Erik Borgman). Ik bedoel dit: christendemocraten zullen altijd andere vragen moeten durven stellen, tegen de instrumentalistische politiek in. Wij zijn elkaar gegeven en verantwoordelijk voor elkaars geluk, en andersom, de ander is mij ook gegeven als bijdrage aan mijn geluk. Hoe maken en houden we dat zichtbaar en hoe geven we van daaruit de samenleving vorm? Dat is permanent de vraag.

In die zin hangt de zichtbare toekomst van christendemocraten en van christenen in de politiek af van de vraag of we erin slagen een overtuigende waardeagenda te voeren, die soms ingaat tegen de heersende cultuur. De economische groei als vanzelfsprekendheid is voorbij. En bovendien is er in de hele westerse cultuur een toenemende nadruk op de toepassing van

de wetenschap, op technocratie, op schaalvergroting. Dat betekent natuurlijk dat vragen naar de oorsprong, het doel, het welzijn en de waardigheid van mensen alleen nog maar belangrijker worden. Dat biedt voldoende kansen voor de christenen om, vanuit de inspiratiebronnen, een hoopvol politiek perspectief te ontwikkelen.